

İSLÂM MEDENİYETİNİN KURUCU NESLİ SAHÂBE II -SAHÂBE VE RİVÂYET İLİMLERİ- SEMPOZYUMU

Zübeyde ÖZBEN* ve Gülsüm KORKMAZER*

İslam toplumunun ilk nesli bizzat Hz. Peygamber'in eğitiminden geçen sahâbe neslidir. Bu nesil Hz. Peygamber'in hayatına ve vahyin nâzil oluşuna şahit olmaları hasebiyle İslam tarihinin yapıcısı olmakla birlikte İslam'ın temel naslarını iyi bir şekilde muhafaza ederek sonraki nesillere aktarmıştır. Böylece onlar kurucu, koruyucu ve aktarıcı bir misyon üstlenerek İslam medeniyeti ve düşüncesinde büyük bir etkiye sahip olmuşlardır. Onların bu etkisi daha sonraki asırlarda ortaya çıkan siyasi ve itikâdî bütün hareketlerin temelinde kendisini göstermektedir. Bu nedenle sahâbe nesli, İslam düşüncesinin, İslam medeniyetinin ve İslam tarihinin sağlıklı bir şekilde anlaşılması için büyük önem arz etmektedir. Ancak bu önemine rağmen sahâbe neslini değişik yönleriyle ele alan kapsamlı bir ilmi toplantı düzenlenmemiştir. Bu ihtiyaca binaen Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) ortaklığıyla "İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe" üst başlığıyla bir sempozyum serisi düzenlenmesi uygun görülmüş ve serinin ilk sempozyumu 27-28 Nisan 2013 tarihlerinde "Sahâbe Kimliği ve Algısı" alt başlığıyla gerçekleştirilmiştir.

Sahâbenin rivâyet ilimlerinde ilk halkayı oluşturması ve bu ilimlerin diğer İslami ilimlerin temel referanslarından olması hasebiyle serinin ikinci sempozyumunda "Sahâbe ve Rivâyet İlimleri" alt başlığı ile hadis ve siyer ilimlerinde sahâbe konusunun ele alınması uygun görülmüştür. Yaklaşık bir yıl süren hazırlıklar sonunda yirmi bir ilim adamına tebliğ ve müzakerelerini sunma imkanı veren sempozyum, Sakarya Üniversitesi ev sahipliğinde 25-26 Nisan 2015 tarihlerinde İlahiyat Fakültesi Konferans Salonu'nda gerçekleştirilmiştir. Bu yazıda sempozyum programının akışı dışına çıkılmaksızın, sunulan tebliğ sırası takip edilerek Prof. Dr. Kemal Sandıkçı'nın yaptığı açılış konferansı ve sunulan tebliğler ile bunların müzakereleri hakkında tasvirî bir tanıtım yapılması hedeflenmektedir.

Sempozyum Prof. Dr. Salih Tuğ'un başkanlığını yaptığı açılış oturumu ile başlamıştır. Bu oturumda sempozyum organizatörü Prof. Dr. Abdullah Ay-

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı (zozben@sakarya.edu.tr).

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı (gkorkmazer@sakarya.edu.tr).

dını, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Hacı Mehmet Günay, İslami İlimler Araştırma Vakfı Başkanı Prof. Dr. Ali Özek ve Sakarya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Muzaffer Elmas açılış konuşmalarını yapmışlardır.

Açılış konuşmalarının ardından Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, **“Sahâbe Kimliğinin Oluşumu”** başlıklı açılış konferansını sunmuştur. Konuşmanın başında Hz. Peygamber’in muhatap kitlesi olan cahiliye Araplarının inanılmaz değişimine vurgu yapan Sandıkçı, konferansında bu değişimin nasıl gerçekleştiğini ele almıştır. Sandıkçı’ya göre sahâbe kimliğini oluşturan kişi Hz. Peygamber olmakla birlikte bunun arkasındaki vahiy gerçeğini unutmamak gerekir. Çünkü vahiy hem Hz. Peygamber’in insanlara karşı tavır ve davranışlarını, hem de insanların Hz. Peygamber’e ve İslam’a karşı davranış tarzını belirlemiştir. Sandıkçı, Allah Teâlâ’nın sahâbenin kimlik yapısını oluşturmak, onların Allah’a, Peygamber’e ve insanlara karşı tutum ve davranışlarını en ince ayrıntısına kadar düzenlemek üzere pek çok âyet-i kerime inzâl ettiğini ifade etmiştir. Kuran-ı Kerim tarandığında yüzlerce âyetin sahâbeyi işaret ettiğine dikkat çeken Sandıkçı, konuşmasının devamında Allah Teâlâ’nın ashâbı nasıl eğitip yetiştirdiğine örnek olmak üzere bir kısım âyet-i kerimleri zikretmiş ve bunlarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Sempozyumun **“Sahâbenin Adaleti”** üst başlıklı birinci oturumunda sahâbe nesli, râvîde aranan şartlardan olan adalet vasfı açısından ele alınmıştır. Bu oturumun ilk tebliği Prof. Dr. Enbiya Yıldırım tarafından **“Ashâbın Adaletinin Akli Temelleri”** başlığı ile sunulmuş, tebliğde Şîa ile Ehl-i Hadis arasındaki en büyük tartışma konularından biri olduğuna vurgu yapılan ashâbın adaleti meselesi incelenmiştir. Ancak bu konu, ilgili âyet ve hadisler dile getirilerek savunulmamış, onların neden adil oldukları ve Hz. Peygamber’e neden yalan isnad edemeyecekleri akıl zaviyesinden ele alınmıştır. Yıldırım, ashâbın adaletinin akli temelleri olarak yirmi iki madde zikretmiş, adil olmamakla itham edilen sahâbîlerle ilgili göz ardı edilen pek çok hususa dikkat çekmiştir. Bunlar içerisinde özellikle Ebû Hureyre ile ilgili ithamlar hususundaki açıklamaları ön plana çıkmıştır. Sonuç olarak Yıldırım, sahâbenin de insan olarak birtakım yanlışlara düşmesinin muhtemel olduğunu, ancak onların Hz. Peygamber’e yalan isnad ettiğine dair kabul edilebilir tek bir delil bulunmadığını ifade etmiştir.

Tebliğin müzakeresini yapan Prof. Dr. Hüseyin Hansu tebliğde sadece Şîa ve Ehl-i Sünnet’in görüşlerine yer verildiğini söyleyerek diğer mezheplerin de konu ile ilgili görüşlerine yer verilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir. Tebliğ çerçevesinde Ehl-i Sünnet’in görüşü olarak savunulan görüşün aslında Ehl-i Hadis’in görüşü olduğunu ifade eden Hansu, onların

nezdinde sahâbenin adaletinin şer'î olduğuna yani âyet ve hadislere dayalı olduğuna dikkat çekmiştir.

Aynı oturumda **“İmamiyye Şîasına Göre Sahâbenin Adaleti Problemi”** başlıklı ikinci tebliğ Doç. Dr. İbrahim Kutluay tarafından sunulmuştur. Tebliğde İmamiyye Şîası'nın ashâbın adaleti ile ilgili temel görüşleri Şîî kaynaklar esas alınarak incelenmiş ve Ehl-i Sünnet'in bu konuya bakışı ile mukayese edilmiştir. Kutluay, Şîa ile Ehl-i Sünnet'in ashâbın adaletine bakışındaki temel farkı Ehl-i Sünnet'in ashâbın tamamını udûl kabul etmesi, Şîa'nın ise onları diğer insanlar gibi ayrı ayrı değerlendirmesi şeklinde özetlemiştir. Şîî kaynaklardaki sahâbe tanımı konusunu ele alan Kutluay'ın verdiği bilgiye göre Ehl-i Sünnet içinde usulcülerle muhaddisler arasında görülen tanım farkının bir benzerinin Şîa içinde de yer aldığı görülmektedir. Kutluay, Şîa'nın fazilet sıralamasında sahâbenin ehl-i beyt ile olan münasebetlerini dikkate aldığına vurgu yapmış, Şîa'ya göre sahâbî olmanın tek başına adalet için yeterli olmadığını dile getirmiştir. Tebliğde Ehl-i Sünnet'in ashâbın adaletiyle ilgili delil olarak kullandığı âyet ve hadislerin Şîî âlimler tarafından yapılan farklı yorumlarına örnekler de verilmiştir. Şîa'nın ashâbı cerh etme gerekçelerini zikreden Kutluay, cerh edilen sahâbîlerden misaller vermiş, Şîa'nın ashâbı değerlendirmede özellikle imamet meselesini merkeze aldığına dikkat çekmiştir. Sahâbenin adaleti ile ilgili anlayışları sonucunda Şîa'nın Sünnîler tarafından telif edilen hadis kaynaklarını muteber saymamasına rağmen ashâbın irtidad ettiğine delil olarak Sünnî kaynaklardaki bazı rivâyetleri kullandıklarını ifade eden Kutluay, bu rivâyetlerle ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Tebliğin müzakeresini yapan Doç. Dr. Serdar Demirel, tebliğin başlığı ile ilgili bir eleştiride bulunarak başlıkta **“İmamiyye Şîası”** yerine **“İsnâ Aşeriyeye”** ifadesinin kullanılmasının daha uygun olacağını dile getirmiştir. Yanlış anlamaya mahal vermemek için tebliğde Ehl-i Sünnet'in sahâbeninin adaleti ile neyi kastettiğinin izah edilmesi gerektiğini söyleyen Demirel, konu ile ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur.

Bu oturumun son tebliği **“Bazı Sahâbîler Ücret Karşılığı Hadis Uydurmuş veya Uydurtmuş Olabilir mi?”** başlığı ile Yrd. Doç. Dr. Mehmet Efendioğlu tarafından sunulmuştur. Efendioğlu tebliğinin başında hicri ilk iki asır boyunca ashâbın hadis uydurduğu, yalan söylediği ve bunu ücret karşılığı yaptığını söyleyen hiç kimsenin bulunmadığını, bu iddianın ilk defa mihne döneminde ortaya atıldığını dile getirmiştir. Bazı Mutezilî ve Şîîlerin ashâbla ilgili ithamlarına örnekler veren Efendioğlu, Mutezilî-Şîî kelamcı el-İşkâfî (ö. 240) tarafından ortaya atılan bazı sahâbîlerin ücret karşılığında hadis uydurduğu ya da uydurttuğu iddiasını, yer aldığı kaynaktan naklen

zikretmiştir. Tebliğ sahibine göre el-İskâfî'den yaklaşık dört asır sonra ölen İbn Ebî'l-Hadîd'in (ö. 656) eserinde senedsiz olarak yer alan bu bilginin ilmî bir değeri yoktur. el-İskâfî'nin bu nakilde yer alan iddiasına göre Muâviye b. Ebî Süfyân ücret vererek Hz. Ali aleyhinde hadis uydurtmuş, sahâbeden Ebû Hureyre, Amr b. Âs ve Muğîre b. Şu'be de ücret karşılığında bu işi yapmıştır. Efendioğlu bu dört sahâbîyi iddia edilen bu işi yapıp yapmadıkları açısından incelemiş, onlarla ilgili bir kısım tahlillerde bulunmuş ve bazı deliller öne sürerek onlar hakkındaki bu iddiayı çürütmeye çalışmıştır. Tebliğ sahibine göre, bazı Şîa taraftarları ve modernist anlayışa sahip belli kişiler tarafından yeniden gündeme getirildiğini söyleyen bu iddianın asılsız olduğu ortaya çıkmıştır.

Tebliğün müzakeresini yapan Prof. Dr. Enbiya Yıldırım, tebliğde incelenen türden iddiaların itikâdî veya fikhî problemlerin siyasallaşması çerçevesinde ele alınması gerektiğine dikkat çekmiş, söz konusu ithama maruz kalan dört sahâbî ile ilgili bir takım hususlara işaret ederek ilgili iddianın çürütülmesi yönünde tebliğ sahibine katkıda bulunmuştur.

Sempozyumun "Sahâbe ve Hadis Rivâyeti" üst başlığını taşıyan ikinci oturumunda sunulan tebliğlerde ashâbın hadis rivâyet etmesine etki eden unsurlar ve sebepler ele alınmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Yaşar Ünlü "Sahâbenin Hadis Rivâyetine Etki Eden Unsurlar" başlıklı tebliğini sunmuştur. Klasik eserlerde sahâbenin hadisleri bir sebebe binaen rivâyet etmesi durumunu ifade eden özel bir kavramın bulunmadığını ve bunun sebep-i vurûd içinde değerlendirildiğini ifade eden Ünlü, bu durum için "sebeb-i vurûd" yerine "sebeb-i rivâyet" kavramının kullanılmasının daha uygun olduğu kanaatini dile getirmiştir. Rivâyet sebebinin aynı zamanda sahâbînin rivâyetle ilgili bir yorumu olduğunu söyleyen Ünlü, bunu "yorumsal rivâyet" olarak kavramlaştırmış, sahâbenin karşılaştığı veya yaşadığı durumla rivâyet arasında bağ kurmasının sünnetin güncelleştirilmesinin ilk örnekleri olduğuna vurgu yapmıştır. Ünlü, sebep-i rivâyet meselesine örnek olarak üç rivâyeti incelemiş ve sebep-i rivâyetin sonraki nesillerin bu hadislerle ilgili yorumlarında ne kadar etkili olduğunu tespit etmeye çalışmıştır. Sonuçta ise hadis rivâyetlerini yorumlarken sahâbî râvîsinin üzerinden yorumlamanın, onun sosyal-siyasi tavrını ve kişisel özelliklerini belirlemenin önemine dikkat çekmiştir.

Tebliğün müzakerecisi Doç. Dr. Bekir Kuzudişli, "sebeb-i rivâyeti'l-hadîs" yerine "sebeb-i îrâdî'l-hadîs" kavramının kullanılmasının daha uygun olacağını dile getirip, modern ve yakın dönem Arap âlimleri tarafından da kavramın bu şekilde kullanıldığına işaret etmiştir. "Yorumsal rivâyet" kavramının sahâbenin yorumla hadisi birbirine karıştırmayı anlamını çağrıştırdığına

dikkat çeken Kuzudişli, bunun yerine daha açık bir terimin bulunmasını önermiştir. Son olarak Kuzudişli, “sebeb-i îrâdî'l-hadîs” meselesinin hadis tarihine bakan yönünün titiz bir şekilde incelenmesinin önemli sonuçlar doğuracağına dikkat çekmiştir.

Bu oturumun ikinci tebliği “**Sahâbe Rivâyetinde Algıda Seçicilik Unsuru: Râfi' b. Hadîc Örneği**” başlığı ile Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu tarafından sunulmuştur. İnsanın dikkatini mesleği ile ilgili haberlere yönelmesinin algıda seçiciliğin bir örneği olduğunu dile getiren İmamoğlu, sahâbenin şahsi ve mesleki vasıflarının hadis rivâyetinde etkili bir unsur olabileceği üzerinde durmuştur. Buna örnek olarak da tabakât kitaplarında ziraatle meşgul olduğu bildirilen sahâbî Râfi' b. Hadîc'in rivâyetlerinde ziraat bahislerinin ne kadar yer tuttuğunu incelemiştir. Onun Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'i, Ebû Dâvûd'un *Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan ziraat ile ilgili rivâyetlerinin diğer bahislerle ilgili rivâyetlerine oranını tespit eden İmamoğlu'nun verdiği oranlara bakıldığında Râfi' b. Hadîc'in ziraatle ilgili rivâyetlerinin diğer konulardaki rivâyetlere göre daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. Râfi' b. Hadîc'in bu eserlerde yer alan ziraatle ilgili rivâyetlerinin muhtevalarını da inceleyen İmamoğlu, ondan nakledilen hadislerde geçen bazı kelimelerin fıkıh ilmi içerisinde ıstılahlaştırıldığına dikkat çekmiştir. Sonuçta tebliğ sahibi algıda seçicilik unsurunun ashâbın ilgi alanlarına hitap eden hadisleri daha iyi anlamalarına ve muhafaza etmelerine yol açmış olabileceği kanaatini dile getirmiş, sahâbe tabakâtları ile hadis kitaplarının muhtevalarının karşılaştırılması suretiyle ashâbın ilgi alanlarının rivâyetlere ne derece tesir ettiği tespitinin yapılabileceğini ifade etmiştir.

Tebliğin müzakeresini yapan Doç. Dr. Halit Özkan algıda seçicilik unsurunun sahâbenin rivâyetine etkisi konusunun önemli bir husus olduğunu, ancak bu konudaki kararın netleşebilmesi için daha fazla örneğe ihtiyaç duyulduğunu dile getirmiştir. Aynı zamanda bir sahâbîden gelen rivâyetlerde sadece o sahâbînin değil onun talebelerinin seçiciliğinin de dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir. Algıda seçiciliğin sahâbe rivâyetine etkisini anlayabilmek için öncelikle sahâbîlerin hangi konularda algılarının açık olduğunun tespitinin gerekli olduğunu söyleyen Özkan, bu tespiti yapmak için kullanılacak birkaç yöntem hakkında bilgi vermiştir. Son olarak da Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde sahâbe hayatını ilgilendiren hususları tematik olarak inceleyen bir tematik sahâbe ansiklopedisinin bu sempozyumun bir ürünü olarak hazırlanabileceği önerisinde bulunmuştur.

“Sahâbe ve Siyer Rivâyetleri” üst başlığını taşıyan üçüncü oturumun ilk tebliği Yrd. Doç. Dr. Osman Bilgen tarafından “**Siyer ve Megâzî Rivâyetleri**”

İle Tanınan Sahâbîler" başlığı ile sunulmuştur. Konuyu Buhârî'nin *el-Câmiu's-sahîh*'indeki "Kitâbu'l-megâzî" bölümünü esas alarak inceleyen Bilgen, bu bölümdeki rivâyetlerin büyük bir kısmının Buhârî'nin rivâyetlerine güvendiği siyer ve megâzî yazarları vasıtasıyla geldiğini ifade etmiştir. Bu şahısların kendilerinden rivâyette buldukları sahâbî râvîlerin de siyer ve megâzî ile meşgul olan ana kaynaklar olabileceğini söyleyen Bilgen, buradan hareketle Kitâbu'l-megâzî bölümünde siyer ve megâzî rivâyetleri ile öne çıkan sahâbîleri Hz. Aişe, İbn Abbas, Berâ b. Âzib, Zeyd b. Erkâm, Süleyman b. Surâd ve Amr b. Meymûn olarak tespit etmiştir. Bilgen'in tespitine göre bu bölümdeki rivâyetlerin neredeyse yarısını siyer ve megâzî konusunda ünlü müelliflerin bu sahâbîler vasıtasıyla naklettiği rivâyetler oluşturmaktadır. Tebliğ sahibi, bu altı sahâbî hakkında bilgi vermiş ve onların Kitâbu'l-megâzî'deki rivâyetlerinin senetleri hususunda açıklamalarda bulunmuştur. Bilgen bu sahâbîlerin siyer ve megâzî ile ilgili rivâyetlerinin oranlarını rakamsal olarak ifade ederek onların neden bu konuda öncü râvîler olduklarını izah etmeye çalışmıştır.

Tebliğün müzakerecisi Doç. Dr. Hayati Yılmaz, Bilgen'in siyer ve megâzî rivâyetleriyle tanınan sahâbî râvîleri seçerken Kitâbu'l-megâzî bölümündeki rivâyetlerden hareket etmek yerine sonraki dönemlerde siyer ve megâzî konusunda uzmanlaşmış râvîlerden hareket etmiş olmasını uygun bulmadığını dile getirmiştir. Yılmaz'a göre hangi sahâbîlerin bu konuda ön plana çıktıklarını tespit etmek için doğrudan hadis külliyyatındaki rivâyetlerinin oranına bakılması gerekmektedir.

Oturumun ikinci ve son tebliği "**Tarih Usûlünde Kaynak Meselesi Bakımından Sahâbe Rivâyetlerinin Değeri -Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* Örneği-**" başlığıyla Prof. Dr. Kasım Şulul tarafından sunulmuştur. Tebliğine Hz. Peygamber'in arkadaşları ve talebeleri, siyer-sahâbe tabakâtı ilişkisi, siyer-megâzî'ye dair bilgilerin tespiti, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatına dair bilgilerin elde edilme yolları gibi konuları işleyerek giriş yapan Şulul, sahâbe tabakatının siyerin bir devamı olduğunu ve siyerin hadis gibi en başından beri kitâbetle tesbit edildiğini dile getirmiştir. Daha sonra ana konuya girerek sahâbe rivâyetlerinin çoğunun tarih yapıcı ve tarihin tanığı olarak sahâbenin kendi yaşadıkları, gözlemleri ve hatıralarına dayandığına dikkat çekip bunu Buhârî'den seçtiği üç örnekle ortaya koymuştur.

Yrd. Doç. Dr. Ömer Özpınar müzakeresinde tebliğde mukaddime niteliğindeki kısımların uzunca ele alınıp asıl kısmın çok az işlendiğine dikkat çekerek tebliği çeşitli bakımlardan ele almış, başlık ve muhteva uyumunun daha iyi sağlanmasına yönelik yapıcı katkılarda bulunmuştur.

“Sahâbe Rivâyetinin Bazı Meseleleri” başlıklı dördüncü oturumda hadis usulünde isnada dair sahâbeyle alakalı iki mesele ele alınmıştır. Bunlardan ilki varlığı kusur olarak görülen tedlîstir. Ebû Hureyre’ye eleştirileriyle bilinen Mahmud Ebû Reyve, Şu’be b. el-Haccâc’ın sahâbî Ebû Hureyre’nin tedlîs yaptığına dair sözünü delil getirerek onun bütün rivâyetlerinin reddedilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Onun bu iddiasına cevaben Yrd. Doç. Dr. Veysel Özdemir, “**Ebû Hureyre’ye Yöneltilen Tedlîs İsnadı Bağlamında Tedlîsin Sahâbe Zamanında İmkânı**” adlı tebliğinde Şu’be’nin bu sözünü ele almıştır. Özdemir, tedlîsin tanımı, kapsamı ve doğuşunu ele alırken tedlîs fiilinin sahâbe devrinden sonra ortaya çıktığına dikkat çekerek buradaki tedlîs yapma vasfının zâhire değil, irsâle hamledilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Tedlîsin yapıma gerekçelerini de zikreden Özdemir, tedlîsin masum gerekçelerle de yapıldığına işaret ederek Şu’be’nin bahsi geçen ifadesinde bu tarz bir tedlîse dikkat çekmiş olabileceği ihtimalinin bulunduğunu öne sürmüştür. Ebû Hureyre’nin tedlîs yaptığına dair kullanılan Ka’bu’l-Ahbâr’ın rivâyetlerini de ele alan tebliğ sahibi, Ka’b’ın sözlerini Hz. Peygamber’e izafe edenin Ebû Hureyre’nin kendisi değil, ondan rivâyet edenler olduğunu söylemiştir.

Doç. Dr. Erdinç Ahatlı, Özdemir’in tebliğine yaptığı müzakerede öncelikle Şu’be’ye yapılan bu nisbetin isabetli olup olmadığının incelenmesi gerektiğini, bundan sonra da Ebû Hureyre hakkında yazılan eserlerin tedlîsle ilgili konularına gerekli atıfların yapılmasının isabetli olacağını dile getirmiştir.

Bu oturumda ele alınan ikinci mesele ise usulde “küçüklerin büyüklerden rivâyeti” kapsamında ele alınan sahâbenin tâbîinden rivâyeti meselesidir. Prof. Dr. Mehmet Eren tarafından “**Bir İsnad Özelliği Olarak Sahâbenin Tâbîûndan Rivâyeti**” adıyla sunulan tebliğde Hatîb el-Bağdadî’nin ilgili kitabından seçilen yirmi yedi merfu rivâyet ele alınmıştır. Bu rivâyetleri örneklik bakımından isabetli ve isabetsiz olmasına göre de değerlendiren Eren, bu rivâyetlerden yola çıkarak bu özellikteki isnadların nadir rivâyetler olduğu, rivâyet metinlerinin çoğunun hem merfu hem de mevkuf gelmesi sebebiyle tercih yapılması gerektiği, isnadlarda tabîin tabakasından yer alan râvîlerin çoğunun hangi tabakadan olduğunda ihtilaf olduğu, isnadlarda belli ölçüde râvî hataları bulunduğu ve Abdullah b. Ömer’in bulunduğu isnadlarda dolambaçlı bir anlatımın söz konusu olduğu tespit ve değerlendirmelerinde bulunmuştur.

Tebliğin müzakerecisi Prof. Dr. Selahattin Polat, Eren’in müdakkik çalışmasını tebrik ederek bundan sonra yapılacak çalışmaların –bu tebliğde Hatîb’in eseri esas alınarak yapıldığı gibi- artık eserler üzerinden değil de bilgisayar programlarından destek alarak, bizzat rivâyetler üzerinden ya-

pılması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bunun için ise bilgisayar yazılımcılarıyla ortak çalışmalar yapılmasının önem arz ettiğinin altını çizmiştir.

“Bazı Sahâbîlerde Rivâyet” konulu beşinci oturumda müksirûn yani çok hadis rivâyet edenlerle alakalı konular ele alınmıştır. Bu bağlamda ilk olarak müksirûndan sayılan bir sahâbî müstakil olarak incelenip daha sonra da müksirûn olgusu genel olarak ele alınmıştır. Oturumun “**Rivâyet Bağlamında İbn Abbas-Hz. Peygamber İlişkisi**” başlıklı ilk tebliğinde Prof. Dr. Nihat Yatkın, İbn Abbas’ı farklı yönleriyle ele aldıktan sonra onun Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde yer alan rivâyetlerini de incelemiştir. Yatkın burada İbn Abbas’ın Hz. Peygamber’den rivâyetlerini dört gruba ayırarak bunlar için kullandığı lafızlardan hareketle bazı tespitlerde bulunmuştur. Yatkın yaşının küçüklüğü nedeniyle Hz. Peygamber’den çok az rivâyeti olduğu söylenen İbn Abbas’ın bizzat Hz. Peygamber’den iki yüzden fazla rivâyet duyduğunu tespit etmiştir.

Tebliğin müzakerecisi Prof. Dr. Adil Yavuz, örneklerin *Müsned*’den seçilmesi nedeniyle bunun bütün rivâyetler üzerinden değil de *Müsned* çerçevesinde ele alındığının başlıkta belirtilmesine dair bir öneride bulunmuş ve konuya dair bazı tespitlerini zikretmiştir.

Oturumun ikinci tebliği Yrd. Doç. Dr. Sezai Engin tarafından “**Hadis Rivâyetinde Müksirûn Olgusu ve Ortaya Çıkış Sürecindeki Etkenler**” başlığı ile sunulmuştur. Ebû Hureyre gibi müksirûndan olan sahâbeye yönelik temel eleştiri, yüksek sayılabilecek miktarda hadis rivâyet etmeleridir. Oryantalistlerden Juynboll ise isnadında müksirûnun zikredilmesini o rivâyetlerin uydurma olduğuna dair bir işaret saymaktadır. Bu anlayışa tebliğinin başında işaret eden Engin, müksirûnun hadis rivâyetlerinde öne çıkma nedenlerini ele alarak bunun söz konusu iddiaları zayıflatacağını belirtmiştir. Ancak tebliğin müzakeresinde Prof. Dr. Halis Aydemir’in de belirttiği gibi burada zikredilen maddeler müksirûna has özellikler olmayıp genel rivâyet sebepleridir.

Sempozyumun değerlendirme oturumunda Şîa ve hadis ile ilgili çalışmaların dağınık olduğu ve bu konuda da bir sempozyum düzenlenmesi gerektiğine vurgu yapılmış, tâbiûn nesli için de müstakil bir sempozyum serisinin başlatılması tavsiye edilmiş, bir sahâbe ansiklopedisi hazırlanmasının gerekliliği üzerinde durulmuş ve sahâbe sempozyumu serisi için bazı başlıklar önerilmiştir.

Özetle bu sempozyumda rivâyet zincirindeki ilk râvî tabakası olan sahâbe nesli birer rivâyet ilmi olan hadis ve siyer ilimleri açısından ele alınmıştır. Bu çerçevede bir râvîde bulunması gereken adalet şartı ile ilgili sahâbî râvînin durumu incelenmiş, sahâbenin hadis rivâyetinde bulunması-

nı etkileyebilecek unsurlar ve bazı konularda rivâyette bulunmakla ön plana çıkan sahâbîler üzerinde durulmuş, sahâbe dönemindeki rivâyet tekniği ile ilgili bazı hususlar ele alınmış ve bazı sahâbî grupları özel olarak incelemeye tabi tutulmuştur.